

Bedduadan Valiliğe: Benî Ümeyye'nin Müttefiki, Sahâbî Ebü'l-A'ver es-Sülemî

From Curse to Governorship: An Ally of the Banū Umayyad, Sahābī Abū'l-A'war al-Sulamī

Ramazan Topal

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, Hatay, Türkiye

Assistant Professor, Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Hatay, Türkiye

ramazantopal926@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-4236-4289>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 10.01.2026

Accepted / Kabul Tarihi: 24.06.2026

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2026

DOI: 10.31591/istem.1860680

Cite as / Atıf: Topal, Ramazan. "Bedduadan Valiliğe: Benî Ümeyye'nin Müttefiki, Sahâbî Ebü'l-A'ver es-Sülemî". *İstem* 47 (2026), 61-90. <https://doi.org/10.31591/istem.1860680>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

Bedduadan Valiliğe: Benî Ümeyye'nin Müttefikî, Sahâbî Ebü'l-A'ver es-Sülemî

Öz

İslâm tarihinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Amr b. Âs gibi hem Müslüman olmadan önce hem de İslâm döneminde toplum içerisinde etkili olan sahâbîlere rastlanmaktadır. Benî Süleym'e mensup olan Ebü'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî de hayatının Müslüman olmadan önceki ve sonraki dönemlerinde askerî ve idarî kabiliyetlerini sürdüren kişilerdendir. Câhiliyede Ümeyyeoğulları'nın müttefikî olan Ebü'l-A'ver Bi'rîmaüne Hâdisesi'ne ve Ebû Süfyân'ın davetiyle Hendek Gazvesi'ne katılmıştır. Hatta Bi'rîmaüne'de bulunmasından dolayı Hz. Muhammed ona, ismini zikrederek beddua etmiştir. Ebü'l-A'ver'in İslâm'a girdikten sonra Resûlullah döneminde herhangi bir faaliyeti belirlenmemiştir. Fakat ilk üç halife döneminde Fihl Savaşı, Taberiye'nin fethi, Yermük Savaşı, Kudüs'ün fethi, Ürdün valiliği ve II. Kıbrıs seferi gibi önemli birçok faaliyete katılmış ve bunlarda görevlerini başarıyla yürütmüştür. Hz. Ali döneminde halifeye biat etmeyen Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ı desteklemiştir. Ebü'l-A'ver'in Muâviye döneminde bazı önemli olaylarda ismi zikredilmekle beraber onun bu dönemde yaşlandığı ve askeri ve politik alandan çekildiği görülmektedir. Bu çalışmada Ebü'l-A'ver'in hayatı ve faaliyetleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Araştırma sonucunda câhiliyede Ebü'l-A'ver ve kabilesinin Benî Ümeyye ile müttefik olması ve evlilikler yoluyla aralarındaki güçlenen bağın, Ebü'l-A'ver ve kabilesi Benî Süleym'in Uhud ve Hendek gazvelerinde Kureys'i desteklemelerinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Ebü'l-A'ver ile Ümeyyeoğulları arasındaki bu bağ, Hz. Ömer'in son yıllarında tekrar canlanmış, Hz. Osman, Hz. Ali ve Muâviye dönemlerinde zirveye ulaşmıştır. Özellikle Bi'rîmaüne'ye iştiraki üzerine Resûlullah'ın bedduasını alan Ebü'l-A'ver'in ilk üç halife dönemindeki başarılı askerî, idarî vb. faaliyetleri vesilesiyle kendisi hakkındaki olumsuz kanaatleri tersine çevirdiği görülmektedir. Hz. Osman kuşatma sırasında Mısır valisine gönderdiği meşhur mektubun elçisi olduğu, hanımı ile Nasr b. Haccâc arasındaki aşk hikâyesi ve Hucr b. Adî'nin infazını gerçekleştirdiği iddialarının Emevîler'in büyük destekçisi olan Ebü'l-A'ver'i karalamak amacıyla uydurulduğu düşünülmektedir. Son olarak Theophanes ve bazı Süryânî yazarların eserlerinde onun Zâtüssavârî Savaşı, Kos, Girit ve Rodos seferlerinin komutanı olarak takdim edilmesinin bir zuhûl eseri veya bilgi eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Ebü'l-A'ver es-Sülemî, Emevîler, Sahâbî, Komutan.

From Curse to Governorship: An Ally of the Banū Umayyad, Sahâbî Abū'l-A'war al-Sulamî

Abstract

In Islâmic history, there are rare Companions such as Hz. Abû Bakr, Hz. 'Umar and 'Amr b. al-'Âş who were influential within society both during pre-Islâmic and Islâmic periods. Abū'l-A'war 'Amr b. Sufyân al-Sulamî, a member of the Banū Sulaym, was among those who maintained their military and administrative capabilities during both Jâhiliyya and Islâmic periods. An ally of Umayyads during Jâhiliyya period, Abū'l-A'war participated in Bi'r Ma'ûna and Battle of al-Khandaq upon Abū Sufyân's invitation. The Prophet even cursed him by mentioning his name for his presence at Bi'r Ma'ûna. After embracing Islâm, no activities of Abū'l-A'war during the Prophet's reign have been identified. However, during the reign of the first three caliphs, he participated in many important events, including the Battle of al-Fihl, the conquest of Tiberias, the Battle of Yarmouk, the conquest of Jerusalem, his governorship of Jordan, and the Second Cyprus Expedition, and he successfully carried out these duties. During the reign of Hz. 'Alî, he supported Mu'âwiya b. Abū Sufyân, the governor of Syria, who refused to pledge allegiance to the caliph. While Abū'l-A'war's name is mentioned in several important events during Mu'âwiya's reign, it appears that he had aged during this period and withdrawn from military and political life. This study examines Abū'l-A'war's life and activities in detail. Research suggests that the alliance between Abū'l-A'war and his tribe with Banū Umayyads during pre-Islâmic period, and the bond strengthened through marriage, played a role in Abū'l-A'war and his tribe, Banū Sulaym, supporting Quraysh in the battles of Uhud and al-Khandaq. Moreover, this bond between Abū'l-A'war and Banū Umayyads was revived in the last years of 'Umar and reached its peak during the reigns of 'Usmân, 'Alî and Mu'âwiya. Abū'l-A'war, who received Prophet's curse for his participation in the Battle of Bi'r Ma'ûna, appears to have reversed negative opinions about himself through his successful military and administrative activities during the reign of the the first three

caliphs. It is believed that the allegations that he was the envoy of the famous letter sent to the governor of Egypt during the siege of Hz. 'Usmân, the love story between his wife and Nasr b. al-Hajjâj, and that he carried out the execution of Hujr b. 'Adî were fabricated to discredit Abû'l-A'war, a prominent supporter of Umayyads. Finally, it can be stated that the presentation of him as the commander of Dhât al-Sawârî War, the campaigns of Kos, Crete and Rhodes in the works of Theophanes and some Syriac writers is a work of omission or an error resulting from lack of information.

Keywords: *History of Islâm, Abû'l-A'war al-Sulamî, Umayyads, Companion, Commander.*

Giriş

İslâm tarihinde öne çıkan birçok sahâbînin hayatı incelendiğinde bu şahısların İslâm'ı kabul ettiklerinde inanç ve onun getirdiği bazı değişiklikler dışında kişinin karakteristik özellikleri ve kabiliyetlerinin değişmediği görülmektedir. Benî Süleym kabilesinin önde gelenlerinden Ebü'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî de Müslüman olmadan önceki askerî kabiliyetlerini Müslüman olunca devam ettiren sahâbîlerdendir.

Câhiliye döneminden itibaren kendisi ve kabilesinin Ümeyyeoğullarıyla sıkı bir bağı olan Ebü'l-A'ver es-Sülemî Müslüman olmadan önce Bî'rîmaüne Vak'ası'na katılması nedeniyle bir ay boyunca Hz. Peygamber'in bedduasını almıştır. Sonrasında Mekkelilerin yanında Hendek Gazvesi'ne katılmıştır. Bu olaydan bir süre sonra Müslüman olmuş fakat Resûlullah'ın vefatına kadar süren faaliyetleri kaynaklara yansımamıştır. Hz. Ebû Bekir'in halife olmasıyla Ebü'l-A'ver Suriye/Bilâdüşşam¹ tarafındaki fetih hareketlerine katılmış, Hz. Ali dönemine kadar aktif bir şekilde bu askerî faaliyetlerine devam etmiştir. Fihl,² Yermük ve Ammûriye savaşları ve İkinci Kıbrıs seferi buna misal olarak verilebilir. Hz. Ali dönemindeki iç karışıklıklarda Muâviye b. Ebû Süfyân'ı desteklemiş ve Siffin Savaşı ve Mısır'ın Hz. Ali'den alınması³ gibi önemli olaylara katılmıştır.⁴

İdarî ve askerî yönleri dışında aynı zamanda şair olan Ebü'l-A'ver'in hayatı ve faaliyetlerini müstakil olarak ele alan iki çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalar ansiklopedi maddesi olduğu için doğal olarak hem oldukça özet hem de bunlarda Ebü'l-A'ver'in hayatı ve faaliyetleri hakkında önemli bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Bahsedilen iki çalışma *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde İrfan Aycan'ın yazdığı "Ebü'l-A'ver" maddesi ve *El²*'de H. Lammens'in yazdığı "Abü'l-A'war Amr b. Süfyân al-Sulamî" adlı maddedir.⁵

Aycan ve Lammens'in hemen hemen aynı hacme ve içeriğe sahip maddelerinde örneğin; Ebü'l-A'ver'in Bî'rîmaüne Vak'ası, Huneyn Gazvesi, Kudüs'ün fethi ve İkinci Kıbrıs seferine katılması, Hz. Osman'ın muhasarası sırasında Mısır'a gön-

¹ Çalışmada geçen Suriye ifadelerinden Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'den oluşan Bilâdüşşam bölgesi kastedilmektedir.

² Ayrıca bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk ve sîlatü tarihi't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1387), 3/438, 444.

³ Ayrıca bk. Taberî, *Târîh*, 5/97-99.

⁴ Örneğin bk. Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen eş-Şâfi İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-'Amrî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1415), 46/50-60.

⁵ H. Lammens, "Abü'l-A'war Amr b. Süfyân al-Sulamî", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)* (Leiden: E. J. Brill, 1986); İrfan Aycan, "Ebü'l-A'ver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

derdiği iddia edilen meşhur mektubun elçisi olması, şairlik yönü, Hucr b. Adî'nin infazını yapmasını içeren önemli bilgiler bulunmamaktadır.⁶ Bunların dışında Aycan, Ebü'l-A'ver'in I. Kıbrıs seferine katıldığını kaydetmektedir.⁷ Fakat ileride geleceği üzere Ebü'l-A'ver II. Kıbrıs seferine katılmıştır.

Bu iki çalışma dışında her ne kadar müstakil olarak Ebü'l-A'ver'in hayatı ve faaliyetlerini ele alması da Ebü'l-A'ver hakkında kısa bilgiler veren Michael Lecker'in *The Banū Sulaym: A Contribution to the Study of Early Islam* adlı eseri de zikre değerdir.⁸ Lecker'in eserinde Ebü'l-A'ver'e dair önemli bilgiler bulunmasına rağmen onun hakkındaki bazı önemli bilgileri aktarmamaktadır. Ebü'l-A'ver'in Bi'rîmaüne Vak'ası, Taberiye'nin fethi, Kudüs'ün fethi ve İkinci Kıbrıs seferine katılması, Mısır valiliğine atanması, şairlik yönü ve Hucr'un infazını yapması ile ilgili kayıtlar bunlardandır. Lecker çalışmasında Ebü'l-A'ver'in Huneyn'e katıldığını ve eşinin Sehm kabilesinden olduğunu kaydetmektedir. Fakat bu bilgiler ileride geleceği üzere ilk dönem klasik kaynaklarda yer almayan bilgilerdir.

Bu araştırmada, bahsedilen çalışmaların oldukça küçük hacimli olması, önemli birçok konu ve detaya değinilmemesi ve bu eserlerde bazı hatalı bilgilere yer verilmesi hususları dikkate alınarak Ebü'l-A'ver'in hayatı detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışmada ilk olarak Ebü'l-A'ver'in Müslüman olmadan önceki hayatı ve faaliyetleri ele alınmıştır. Bu başlıkta Ümeyyeoğulları'na destek verdiği faaliyetleri ayrı bir alt başlık altında incelenmiştir. Ardından kronolojik sıraya riayet edilerek Müslüman olması, dört halife ve Emevîler dönemlerindeki askerî ve idarî faaliyetleri Ümeyyeoğulları'yla olan ilişkilerinin niteliği ekseninde mütalaa edilmiştir. Ardından şairliği ve vefatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu yönüyle araştırmanın alana yeni katkılar sunacağını, mevcut çalışmalardaki sözü geçen boşlukları dolduracağını ümit etmekteyiz.

1. Müslüman Olmadan Önceki Hayatı

Kaynaklarda Ebü'l-A'ver'in doğumu ve yetişmesi konularında detaylı bilgiler bulunmamakla beraber hayatının bu kesitine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Aşağıda Ebü'l-A'ver'in doğumu, ailesi ve yetişmesi, Müslüman olmadan önce Bi'rîmaüne Vak'ası'na iştiraki ve Benî Ümeyye ile ortak hareket ettiği olaylar ele alınmaktadır.

⁶ Krş. Aycan, "Ebü'l-A'ver", 10/295; Lammens, "Abü'l-A'war", 1/108.

⁷ Aycan, "Ebü'l-A'ver", 10/295.

⁸ Michael Lecker, *The Banū Sulaym: A Contribution to the Study of Early Islam* (Jerusalem: Graph-Press Ltd., 1989), 28, 79-80, 109, 119, 131, 136, 205, 212-213.

1.1. Doğumu, Ailesi ve Yetişmesi

Ebû'l-A'ver'in adı hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Kaynaklarda kendisine Amr b. Süfyân, Amr b. Abdullah b. Süfyân, Süfyân b. Amr, Hâris b. Zâlim b. Abs⁹ ve Süfyân b. Avf şeklinde isimler nispet edildiği kaydedilmektedir. Bunlardan meşhur ve genel olarak kabul edileni Amr b. Süfyân'dır. Kaynaklarda nesebi Amr b. Süfyân b. Abdüşems b. Saîd b. Kâif b. Evkas b. Mürre b. Hilâl b. Fâlic b. Zekvân b. Sa'lebe b. Bühse b. Süleym b. Mansûr b. 'İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân es-Sülemî olarak verilmektedir.¹⁰ Bu isimlerden Süfyân b. Amr'ın dikkatsizlikten kaynaklı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Hâris b. Zâlim b. Abs veya Ka'b b. Hâris b. Zâlim b. Abs es-Sülemî ise Ensardan Hazrec'in Adî b. Neccâr koluna mensup olup¹¹ Bedir'e katılmıştır. Künyesinin Ebû'l-A'ver olması¹² ihtilafa sebep olmuş görünmektedir. Özellikle bu ihtilafın Ebû Nuaym ve İbn Mende'den kaynaklı olduğu belirtilmektedir.¹³ Fakat söz konusu ihtilafın Ebû Nuaym ve İbn Mende'den ibaret olmadığı, aksine daha yaygın olduğu görülmektedir.¹⁴ Ayrıca Ebû'l-A'ver'i Süfyân b. Avf şeklinde isimlendiren Mes'ûdî'nin¹⁵ muhtemelen dikkatsizlikten kaynaklı bir hata yaptığı düşünülmektedir.

Ebû'l-A'ver'in iki künyesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir gözünü kaybetmesi¹⁶ sebebiyle Ebû'l-A'ver künyesini almış;¹⁷ Abdullah adlı oğluna nispetle de Ebû Abdillâh künyesini kullanmıştır.¹⁸ Fakat kaynaklarda Ebû'l-A'ver künyesi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Doğum tarihi bilinmemekle beraber câhiliye dönemine yetiřtiđi belirtilmek-

⁹ Ayrıca bk. Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. 'Âdil Yûsuf el-'Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419), 2/793.

¹⁰ Örneğın bk. Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Cemheratü ensâbil-'Arab*, thk. Nâcî Hasen (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nezati'l-'Arabiyye, 1407), 407; Ebû Amr Halife b. Hayyât el-Basrî Halife b. Hayyât, *Tabakâtü Halife b. Hayyât*, thk. Süheyl Zekkâr (Dâru'l-Fıkr, 1414), 101; İbn Asâkir, *Târîh*, 46/50.

¹¹ Ayrıca bk. Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 1/618.

¹² Meselâ bk. Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye (el-Mektebetü's-sâmile)*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi (Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375), 1/705.

¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsd*, 1/618.

¹⁴ Meselâ bk. Ebû Sa'îd Abdurrahmân b. Ahmed el-Mışrî İbn Yûnus, *Târîhu İbni Yûnus el-Mışrî*, thk. 'Abdülfettâh Fetîh 'Abdülfettâh (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421), 1/100, 567.

¹⁵ Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, thk. Yûsuf Es'ad Dâğır (Kum: Dâru'l-Hicre, 1409), 2/295.

¹⁶ Mes'ûdî, *Mürûc*, 3/12.

¹⁷ Aycan, "Ebû'l-A'ver", 10/295.

¹⁸ bk. Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ'*, ed. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1241), 1/190.

tedir.¹⁹ Ebû'l-A'ver'in (4/625) yılındaki Bi'rîmaûne' Vak'ası'na katılması ve adının o dönemde çevresinde bilinmesi de dikkate alındığında altıncı yüzyılın son çeyreğinde doğduğu söylenebilir.

Babası Süfyân b. Abdüşems Uhud Gazvesi'ne müşriklerin safında katılmıştır.²⁰ Annesi Kureybe bint Bişr Kureys'in Sehm koluna mensuptur.²¹ Aycan ve Lammens İbn Rüste'ye (ö. 300/913'ten sonra) atıfla²² Ebû'l-A'ver'in annesinin Hıristiyan olduğunu kaydetmektedir.²³ Heysen b. Adî'nin (ö. 207/822) Ebû'l-Cerrâh Abdullah b. Ayyâş el-Hemedânî'den (ö. 158/774) aktardığı rivayette Ebû'l-A'ver'in annesinin Hıristiyan olduğunun belirtilmesi²⁴ Aycan ve Lammens'in görüşünü desteklemektedir. Fakat İbn Ayyâş'ın rivayetinde hata yaptığı belirtildiği²⁵ için onun bu rivayetine şüphe ile bakmak gerekmektedir. Ayrıca Abdullah b. Ayyâş'ın ikinci Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer Mansûr ile yakın arkadaş olduğu görülmektedir.²⁶ Ebû'l-A'ver'in Abbâsîler'in düşmanı olan Benî Ümeyye'ye çok hizmet etmesi de dikkate alındığında, annesinin Hıristiyan olduğuna dair bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerektiği ortaya çıkar. Dolayısıyla bu rivayette Abbâsî tarafgirliğinin etkisinin olması mümkündür. Abdullah b. Ayyâş'tan yaklaşık bir buçuk asır sonra yaşayan ve sened vermeden aynı bilgiyi veren İbn Rüste'nin de kaynağının Abdullah b. Ayyâş olması imkân dâhilindedir.

Anneannesi Kureys'in Ümeyye kolundan olup Ebû Süfyân'ın halası Ervâ bint Ümeyye b. Abdüşems'tir.²⁷ Berre b. Süfyân es-Sülemî adında bir kız kardeşi bulunmaktadır.²⁸ Kaynaklarda aşağıda da geleceği üzere Ebû'l-A'ver'in ismi verilmeden bir erkek kardeşinin varlığına işaret edilmektedir.²⁹

Verilen bilgiler dikkate alındığında Ümeyyeoğulları'nın halîfi olan Ebû'l-A'ver'in³⁰ ailesinin veya diğer bir ifadeyle kabilesinin Kureys ve özellikle Ümeyyeoğulları ile sıkı bağları olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1371), 6/234.

²⁰ Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. 'Ömer el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beirut: Dâru'l-A'lemî, 1409), 1/258, 266.

²¹ Ayrıca bk.

²² Ebû Alî Ahmed b. Ömer İbn Rüste, *el-A'âku'n-nefise*, thk. M. J. de Goeje (Leiden: Brill, 1891), 213.

²³ Lammens, "Abû'l-A'war", 1/108; Aycan, "Ebû'l-A'ver", 10/295.

²⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/56.

²⁵ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/56.

²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 11/187-188.

²⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/52.

²⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 8/48.

²⁹ Meselâ bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beirut: Dâru Sâdır, 1995), 1/229.

³⁰ Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 4/2018; İbn Asâkir, *Târîh*, 46/53.

Lecker, İbn Hacer'in *el-İsâbe*'sine atıf yaparak Ebü'l-A'ver'in hanımının Sehm kabilesinden olduğunu iddia etmektedir.³¹ Fakat *el-İsâbe* başta olmak üzere diğer kaynaklarda böyle bir kayıt tespit edilememiştir. Künyesinden hareketle Abdullah adında bir oğlundan da bahsedilebilir. 110/728 yılında Kuzey Afrika valiliğine atanan Ubeyde b. Abdurrahman es-Sülemî³² bir görüşe göre Ebü'l-A'ver'in oğlu Abdullah'ın torunudur.³³

Son olarak Ebü'l-A'ver'in Mekke'de bulunan bir evine değinmek gerekir. Bu eve "Dâru Hamza" denilmektedir. Onun Mekke'deki bu evi, kabilesi ve kendisinin Kureyşlilerle sıkı bağları sayesinde edildiği söylenebilir. Bu evi daha sonra Ebü'l-A'ver'in ailesinden Muâviye b. Ebû Süfyân satın almıştır.³⁴

Ebü'l-A'ver'in çocukluk ve yetişme dönemine dair kaynaklardaki bilgiler; nesebi, ailesinin Benî Ümeyye ile olan aristokratik bağları ve Mekke'deki ikametgâhı gibi sınırlı bilgilerden ibarettir. Bununla beraber babasının kabile lideri olması³⁵ nedeniyle, onun rahat bir hayat yaşadığı, yetişmesi için ciddi imkânlarla sahip olduğu ve askerî, idarî ve şairlik vasfını bu dönemde geliştirdiği söylenebilir.

1.2. Bi'rîmaûne Vak'ası'na Katılması

Bi'rîmaûne Hâdisesi Safer 4/625 tarihinde Hz. Peygamber'in İslâm'a davet için Âmir b. Sa'saa kabilesine gönderdiği 70 kadar sahâbînin şehit edildiği, Müslümanları derinden etkileyen bir olaydır. Ebü'l-A'ver'in kabilesi Süleym de Ri'l, Zekvân ve Usayye kollarıyla Âmir b. Sa'saa kabilesine bu üzücü olayda yardım etmiştir.³⁶

Ebü'l-A'ver'in Bi'rîmaûne'ye katıldığına dair bilgilerin önemli bir kısmı Hz. Hasan'dan gelen rivayetlerdir. Bunların dışında bir rivayet Saîd b. Zeyd'den ve bir rivayet de İbn İshâk'tan muallak olarak nakledilmektedir. Hz. Hasan'ın rivayetlerinde sadece Bi'rîmaûne Hâdisesi sebebiyle Resûlullah'ın Ri'l ve Zekvân kabileleriyle beraber Ebü'l-A'ver'e de lanet ettiği kaydedilmektedir.³⁷ Saîd b. Zeyd'in rivayeti de sadece Bi'rîmaûne Hâdisesi sebebiyle Hz. Muhammed'in Ri'l, Zekvân ve

³¹ Michael Lecker, *Sulaym*, 119.

³² Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eshraf*, thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417), 6/277.

³³ Meselâ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 38/165.

³⁴ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdî Sâlih Melhas (Beyrût: Dâru'l-Endülüs, 1403), 2/240, 248.

³⁵ Örneğin bk. Vâkıdî, *Megâzî*, 2/443.

³⁶ Vâkıdî, *Megâzî*, 1/346-348.

³⁷ Ebü 'Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ et-tabakâtü'l-hâmise mine's-sahâbe*, thk. Muhammed b. Sâhil es-Sülemî (Taif: Mektebetü's-Siddîk, 1414), 1/325-327; Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târîhu'l-evsat*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Halep ve Kahire: Dâru'l-Va'y ve Mektebetü Dâri't-Türâs, 1397), 1/98.

Usayye kabileleri ile Ebü'l-A'ver'e lanet ettiği bilgisini vermektedir.³⁸

İbn İshâk'ın rivayeti daha tafsilatlıdır. Onun rivayetine göre Ebü'l-A'ver (Bî'rimaüne'de saldırıya uğrayan heyet hakkında) müşrikken Resûlullah'a verdikleri sözü tutmayan kişilerdendi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Benî Süleym'in kollarından Ri'l, Zekvân ve Usayye kabilelerine bir ay boyunca beddua etti. Allah Resûlü Ebü'l-A'ver'i bedduasında Amr b. Süfyân şeklinde ismen zikretti.³⁹ Saîd b. Zeyd'den gelen bir rivayette ise Adel kabilesi zikredilmekte⁴⁰ ve onun rivayetlerinde Ebü'l-A'ver de ismen değil de Ebü'l-A'ver es-Sülemî şeklinde künye ve nisbesiyle kaydedilmektedir.⁴¹

İbnü'l-Cerrâh'ın aktardığı İbn İshâk'ın muallak rivayeti⁴² dışında bazı çalışmalarda Hz. Hasan⁴³ ve Saîd b. Zeyd'den⁴⁴ gelen rivayetler zayıf olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Bî'rimaüne Vak'ası ile ilgili meşhur rivayetlerde Ebü'l-A'ver'in zikredilmemesi⁴⁵ ve ilk siyer kaynaklarında Ebü'l-A'ver'in bu olaya katılımıyla ilgili herhangi bir kayıt bulunmaması⁴⁶ da Hz. Hasan, Saîd b. Zeyd ve İbn İshâk rivayetlerine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğine işaret ettiği söylenebilir. Bununla beraber olayın iki farklı sahâbîden aktarılması, bazı rivayetlerin sened olarak sahih kabul edilmesi⁴⁷ ve bilginin İbn Sa'd, İbn Ebû Şeybe ve Buhârî gibi ilk dönem klasik kaynaklardan itibaren genel kabul görmesi, Ebü'l-A'ver'in bu elim hâdiseye katıldığı kanaatini desteklemektedir. Bu olay sebebiyle Resûlullah'tan aldığı beddua, onun Müslüman olmasından sonraki hayatında aleyhine kullanılan bir malzeme haline geldiği söylenebilir.

1.3. Benî Ümeyye ile Ortak Hareket Ettiği Olaylar

Ebü'l-A'ver'in Bî'rimaüne'den sonraki bazı faaliyetlerinde Benî Ümeyye ile beraber hareket ettiği görülmektedir. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alınan bu faa-

³⁸ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Küfî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/108.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Dâvûd el-Bağdâdî İbnü'l-Cerrâh, *Men ismühû 'Amr mine's-su'arâ'*, thk. Abdülazîz b. Nâsır el-Mâni', ts., 19.

⁴⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2/108.

⁴¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2/108; Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 1/147.

⁴² İbnü'l-Cerrâh, *Men ismühû 'Amr*, 19.

⁴³ Örneğin bk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf vd., *el-Müsnedü'l-muşannefü'l-mu'alle* (Beyrüt: Dâru Şâdir, 1434), 7/453-454.

⁴⁴ Örneğin bk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf vd., *el-Müsned*, 9/220-221.

⁴⁵ Örneğin bk. Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Zuheyr b. Naşr (Beyrüt: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Cihâd ve Siyer", 19, 180; "Megâzî", 26; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Fu'âd 'Abdübâkî (Beyrüt: Dâru İhyâ'it-Turâşil-'Arabî, ts.), "Mesâcid ve Mevâziü's-salât", 297.

⁴⁶ Örneğin bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/183-189; Vâkîdî, *Megâzî*, 1/346-353; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/51-54; Taberî, *Târîh*, 2/545-550.

⁴⁷ Örneğin bk. Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414), 1/113.

liyetler Hendek Gazvesi'ne iştiraki ve sulh amacıyla Ebû Süfyân ile beraber Medine'ye gelmesidir.

1.3.1. Hendek Gazvesi'ne Katılması

5/627 yılında gerçekleşen Hendek Savaşı Hz. Peygamber'in en önemli gazvelerinden biridir. Bu savaşa Kureys ordusu müttelikleriyle birlikte katılmıştır. Bu mütteliklerinden biri de Ebül-A'ver'in mensup olduğu Benî Süleym'dir. Kureys aralarında akrabalarının da bulunduğu Süleym'in önde gelenlerine kendilerine yardım için mektup yazdı.⁴⁸ Bu mektup üzerine Süleym kabilesi, Hendek Gazvesi'nde Kureys'e 700 kişilik bir kuvvetle destek vermiştir. Savaş sırasında Süleym kabilesinin komutanın kim olduğu hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Bazı rivayetlere göre komutan Ebül-A'ver'dir. Saïd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]),⁴⁹ Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721),⁵⁰ Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758)⁵¹ ve Kelbî'den⁵² (ö. 204/819 [?]) gelen rivayetler zikredilen bu bilgiyi vermektedir. Makdisî (ö. 355/966'dan sonra), Kelâî (ö. 634/1237) ve Diyârbekrî'nin (ö. 990/1582) de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.⁵³ Fakat Vâkidî (ö. 207/823) ve İbn Sa'd (ö. 230/845) (kaynak belirtmese de Vâkidî'nin rivayetini aktardığı anlaşılıyor) komutanın Ebül-A'ver değil de babası Süfyân b. Abdüşems olduğu bilgisine yer vermektedir.⁵⁴ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334), Makrîzî (ö. 845/1442), Şâmî (ö. 942/1536), Halebî (ö. 1044/1635) ve Zürcânî'nin (ö. 1122/1710) Vâkidî ve İbn Sa'd'ın görüşünü benimsedikleri görülmektedir.⁵⁵

⁴⁸ Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kureşî el-Esedî el-Medenî Mûsâ b. Ukbe, *Megâzî seyidînâ Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem*, thk. Muhammed et-Taberânî (Fas: Menşûrâtü'l-Beşîr Ben'atıyye, 2023), 2/356-357.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388), 2/71.

⁵⁰ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa'lebe et-Teymî Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425), 2/703.

⁵¹ Mûsâ b. Ukbe, *Megâzî*, 2/357.

⁵² Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 2/704.

⁵³ Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh* (Port Said: Mektebetü's- Sekâfeti'd-Düniyye, ts.), 4/217; Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ' fî (bimâ tezammenehû min) megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*, ed. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420), 1/420; Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî 'ahvâli enfesi'n-nefis* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 1/480.

⁵⁴ Vâkidî, *Megâzî*, 2/443; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/66.

⁵⁵ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412), 3/228; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2/85; Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420), 1/224; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâfiî eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. 'Âdil Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414), 4/364; Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye: İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, →

Birinci görüşün ilk kaynağının daha fazla olması ve bazı ravilerin Mûsâ b. Ukbe gibi tâbiîn neslinden olması ve Vâkıdî'nin rivayetinde tek kalması, savaşdaki komutanın Ebû'l-A'ver olduğu görüşünü desteklediği söylenebilir. Fakat müteahhir ulemânın önemli bir kısmının Vâkıdî'nin görüşüne meyiletmesi ve İbn İshâk'ın Süleyym kabilesinin veya Ebû'l-A'ver ya da babası Süfyân b. Abdüşems'in Hendek'e iştirakinden bahsetmemesi⁵⁶ Ebû'l-A'ver'in bu savaşa katılımını şüpheli hale getirdiği düşünülebilir. Bunun aksine Abdurrahman b. Ebû Avf el-Cüreşî'nin (ö. ?) aktardığı rivayete göre Hz. Hasan Muâviye b. Ebû Süfyân ve Ebû'l-A'ver'in yüzüne karşı Allah Resûlü'nün Ahzâb'ın liderine; yani Ebû Süfyân'a ve diğer müttefik komutanlara beddua etti. Müttefiklerden biri de Ebû'l-A'ver'di. Hz. Hasan'ın bu sözlerine oradakiler itiraz etmedi.⁵⁷ Aksine Muâviye b. Ebû Süfyân'ın durumu doğrular bir şekilde bedduanın, Müslüman olmalarından önce yapıldığını vurgulayarak cevap vermesi, bu şüphenin ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır.⁵⁸ Dolayısıyla Hz. Hasan'ın sözleri ve Muâviye'nin bu sözlere karşı takındığı tutum, Ebû'l-A'ver'in Hendek'e kabilesinin lideri olarak katıldığını desteklemektedir.

1.3.2. Ebû Süfyân ile Beraber Medine'ye Gelmesi

Ebû'l-A'ver bu dönemde, savaş dışı konularda da müttefiki Ebû Süfyân'a destek vermiştir. Bu durumun bir örneği, Ahzâb sûresi 33/1. âyetin nüzul süreciyle ilgili rivayetlerde görülmektedir. Buna göre Ebû Süfyân, İkrime b. Ebû Cehil ve Ebû'l-A'ver sulh amaçlı Medine'ye geldiler. Medine'deki münafıklardan Abdullah b. Übey, Ebû Tu'me Beşîr b. Übeyrik ve Abdullah b. Sa'd aracılığıyla Hz. Muhammed ile görüştiler. Fakat herhangi bir netice elde edemediler. Oldukça detaylı anlatılan bu görüşmede Ebû'l-A'ver ve İkrime'nin müstakil beyanlarından ziyade, heyetin ortak söylemleri veya Ebû Süfyân'ın lider sıfatıyla yaptığı konuşmalar ön plana çıkmaktadır.⁵⁹

Mukâtil b. Süleyman'ın rivayetinde olayın Uhud'dan sonra gerçekleştiğinin belirtilmesi⁶⁰ ve Ebû Süfyân'ın Ahzâb lideri olarak tavsif edilmesine⁶¹ bakılırsa Hendek'ten bir süre sonra bu görüşmenin gerçekleştiği söylenebilir. Semer-

→

1427), 2/417; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî ale'l-mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417), 3/21.

⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/216; Taberî, *Târîh*, 2/565-566.

⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-hâmise*, 1/327.

⁵⁸ Buhârî, *Evsat*, 1/98; Buhârî, *Sagîr*, 1/124-125.

⁵⁹ Örneğin bk. Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423), 3/468-471; Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Tefsîru's-Semerkindî el-müsemmâ Bahru'l-ulûm*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413), 3/35-36.

⁶⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr*, 3/469.

⁶¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr*, 3/468.

kandî'nin bu görüşmeyi Uhud ve Hudeybiye sonrasına tarihleyen kaydı⁶² Mukâtil'in asıl metninde bulunmasa⁶³ da Ebû Tu'me'nin Medine'den ayrılış süreci⁶⁴ bu kronolojiyi destekler mahiyettedir. Zira Ebû Tu'me'nin Mekke'de yanına sığındığı Haccâc b. İlât'ın Hudeybiye Sulhü'den bir ay sonra gerçekleşen⁶⁵ Hayber fethine (7/628) Müslüman olarak katıldığı⁶⁶ dikkate alındığında, heyetin ziyaretinin en geç Hayber'in fethi öncesinde gerçekleştiği ortaya çıkar. Ayrıca rivayette yansıtılan taraflar arasındaki husumetin canlılığından hareketle olayın Hendek'ten kısa bir süre sonra gerçekleştiği söylenebilir.

1.4. Huneyn Gazvesi'ne Katılması

8/630 tarihinde Hz. Peygamber ve Hevâzin kabilesi arasında gerçekleşen Huneyn'e Ebû'l-A'ver'in Hevâzin tarafında katıldığı iddia edilmektedir. Bu bilgiyi veren ilk kaynak İbn Abdülber'dir. Onun senetsiz bir şekilde verdiği bilgiye göre Ebû'l-A'ver Huneyn'e Hevâzin tarafında müşrik olarak katılmış; Hevâzin'in Huneyn hezimetini nakletmiştir.⁶⁷ İbnü'l-Esîr İbn Abdülber'in bu görüşünü temrîz sigasıyla aynen aktarmıştır.⁶⁸ İbn Hacer ise doğrudan İbn Abdülber'in adını vererek nakletmektedir.⁶⁹ Fakat ilk dönem siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında Ebû'l-A'ver'in Huneyn'e katıldığına dair herhangi bir bilgi belirlenememiştir.

İbn Abdülber'in bu konuda Ebû'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî ile Amr b. Süfyân es-Sekafî'yi karıştırdığı düşünülmektedir. Zira Amr b. Süfyân es-Sekafî Huneyn Gazvesi'ne Hevâzin tarafında katıldı. Onun bu konuda gelen rivayetine göre Hz. Muhammed yerden bir avuç çakıl veya toprak alıp Hevâzin ordusunun yüzlerine doğru attı. Ardından Hevâzin ordusu mağlup oldu. Amr b. Süfyân es-Sekafî'nin ifadesine göre bu sırada orada bulunan her bir taş veya ağaç onları takip eden bir atlı olarak gösterildi. Ardından Amr atını hızlandırıp Tâif'e girdi.⁷⁰ Görüldüğü üzere Amr b. Süfyân es-Sekafî'nin bu rivayeti Hevâzin'in Huneyn'de nasıl hezimete uğradığı ile alakalıdır. Ebû'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî'nin ise kaynaklarda Hevâzin'in hezimetiyile ilgili bir rivayeti tespit edilememiştir. Bunun da İbn Abdülber'in isim benzerliğinden kaynaklı hataya düştüğüne işaret ettiği söylenebilir.

⁶² Semerkandî, *Tefsîr*, 3/35.

⁶³ bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr*, 3/468-471.

⁶⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422), 7/466-469.

⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/328.

⁶⁶ Vâkıdî, *Megâzi*, 2/703.

⁶⁷ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), 4/1600.

⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsd*, 6/13.

⁶⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/530.

⁷⁰ Meselâ bk. Ebû Yûsuf Ya'küb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ' 'Umerî (Bağdâd: Matba'atü'l-İrşâd, 1393), 1/327; 3/261.

2. Müslüman Olması

Ebü'l-A'ver'in Müslüman oluş tarihi ile alakalı en net bilgi veren İbnü'l-Cerrâh ve İbn Abdülber'dir. İbn Abdülber Ebü'l-A'ver'in Huneyn Gazvesi'nin ardından Mâlik b. Avf en-Nasrî ile beraber Müslüman olduğunu belirtmektedir.⁷¹ İbnü'l-Cerrâh'ın İbn İshâk'tan naklettiği bilgiye göre Ebü'l-A'ver Bi'rîma'ne Hâdise-si'nden bir süre sonra Müslüman olmuştur.⁷²

Diğer kaynaklarda genellikle, Ebü'l-A'ver'in Hz. Peygamber döneminde Müslüman olup olmadığıyla alakalı görüş bildirilmekte veya bununla ilgili görüşler yorum yapılmadan aktarılmaktadır. Yahyâ b. Maîn,⁷³ Halife b. Hayyât,⁷⁴ Müslim,⁷⁵ Taberî,⁷⁶ Begavî el-Kebîr,⁷⁷ İbn Kâni,⁷⁸ Hâkim el-Kebîr,⁷⁹ İbn Mende,⁸⁰ Ebû Nuaym,⁸¹ İbn Asâkir,⁸² İbnü'l-Esîr⁸³ ve İbn Hacer⁸⁴ onun sahâbî olduğu görüşündedir. İbn Ebû Hâtim,⁸⁵ İbn Hibbân,⁸⁶ Ebû Ahmed el-Askerî,⁸⁷ Zehebî⁸⁸ ve Sehâvî⁸⁹ onun sahâbî olmadığını düşünmektedir.

Ebü'l-A'ver'in, Hendek Gazvesi ile Mekke'nin fethi arasında Müslüman olduğu söylenebilir. Yahyâ b. Maîn, Halife b. Hayyât, Müslim ve Taberî gibi ilk dönem kaynaklarında onun sahâbî olduğunun belirtilmesi, kabilesi Süleym'in Mekke'nin fethinden bir süre önce Müslüman olup fethiye katılması,⁹⁰ aşağıda değinileceği üze-

⁷¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1600.

⁷² İbnü'l-Cerrâh, *Men ismühü 'Amr*, 19.

⁷³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn el-Bağdâdî Yahyâ b. Maîn, *Yahyâ b. Maîn ve kitâbühü et-Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî - İhyâ'it-Türâsi'l-İslâmî, 1399), 3/43.

⁷⁴ Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 101.

⁷⁵ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1404), 1/106.

⁷⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülük ve şilatü Târîhi't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fağl İbrâhîm (Mısr: Dâru'l-Me'ârif, 1387), 3/438.

⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/529.

⁷⁸ Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' el-Bağdâdî İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Salâh b. Sâlim el-Musarrâti (Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1418), 2/206.

⁷⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/54-55.

⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/54.

⁸¹ Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 4/2018.

⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, 46/60.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *Üsd*, 4/220; 6/13.

⁸⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/529-530.

⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/234.

⁸⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, ed. Muhammed 'Abdülmü'îd Hân (Haydar'âbâd: Dâ'iretu'l-Ma'ârifil-'Osmâniyye, 1393), 5/169.

⁸⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/530.

⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424), 2/446.

⁸⁹ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdîrrahmân es-Sehâvî, *es-Sikât mimmen lem yeka' fi'l-kütübi's-sitte* (San'a: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Tahkîki't-Türâs ve't-Terceme, 1432), 7/346.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kubrâ*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrüt: Dâru Şâdir, 1388), 1/307-309.

re Hz. Ebû Bekir döneminde Suriye cephesi fetihlerine başlangıç safhasında iştiraki bunu desteklemektedir. Müslüman olduktan sonra herhangi bir faaliyette isminin geçmemesi onun sahâbîliği hususunu tartışmalı hale getirdiği anlaşılmaktadır.

3. Benî Ümeyye'den Bağımsız Faaliyetleri: Hz. Ebû Bekir Döneminden Hz. Ömer'in Son Yıllarına Kadar

Ebü'l-A'ver Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in döneminde Suriye cephesindeki fetihlerde görev yapmıştır. Bu görevlerini başarıyla yerine getiren Ebü'l-A'ver askerî görevlerinin yanında Suriye hususunda Halife Hz. Ömer'e danışmanlık yapmıştır. Bu dönemdeki faaliyetlerinin yanı sıra kaynaklarda, özel hayatına dair eşiyile ilgili bir rivayet de mevcuttur. Ebü'l-A'ver'in Hz. Ömer'in hilafetinin son yıllarına kadar olan bu süreçte, önceki müttefiki Benî Ümeyye ile irtibat kurduğuna dair herhangi bir kayıta rastlanılmamaktadır.

3.1. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Ebü'l-A'ver'in Hz. Ebû Bekir döneminde iki faaliyetinden bahsedilmektedir. İlki, Bizans'a karşı başlatılan Suriye fetihlerine gönüllü katılımıdır. Medine'ye gelen muharip gruplar arasında yer alarak halife tarafından cepheye sevk edilmiş ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın ordusuna katılmıştır.⁹¹ Ebü'l-A'ver'in bu tarihten sonraki askerî ve idarî faaliyetleri genel itibariyle Suriye merkezli gerçekleşmiştir. Onun bu cepheye gelmesi Ümeyyeoğullarıyla sonradan kurulacak irtibatın ön aşamasını oluşturmuştur. Bununla beraber onun, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Hz. Ömer döneminde Ürdün valiliğini üstlenmesine kadar Ümeyyeoğullarından bağımsız olarak görevlerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

Ebü'l-A'ver'in ikinci faaliyeti ise Ürdün valiliğini kısa bir süreliğine yapmasıdır. Seyf b. Ömer'in rivayetine göre Ecnâdeyn Savaşı'na (13/634) giden Şurahbîl b. Hasene Ebü'l-A'ver'i Ürdün Valiliğine vekil olarak bıraktı.⁹² Bu valiliğinin süresine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

3.2. Hz. Ömer Dönemi

Ebü'l-A'ver, Hz. Ömer döneminde kendisine verilen vazifeleri yerine getirmesiyle daha görünür hale gelmiştir. Onun bu dönemde çok sayıda faaliyete katıldığı görülmektedir.

⁹¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/56.

⁹² Taberî, *Târîh*, 3/605. Seyf'in rivayetinde olayın Hz. Ömer'in döneminde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Fakat Seyf'in Yermük ile Ecnâdeyn savaşlarının tarihlerini karıştırdığı belirtilmektedir. Detaylı değerlendirme için bk. Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râsîdîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihciliği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012), 183-184, 240.

3.2.1. Askerî Faaliyetler

Aşağıda detaylı olarak bahsedileceği üzere Suriye cephesinde Fihl Savaşı, Taberiye'nin fethi, Yermük Savaşı, Kudüs'ün fethi ve Ammûriye Savaşı'nda bulunmuştur.

Seyf b. Ömer'den gelen rivayete göre Ebü'l-A'ver, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Fihl'e gönderdiği 10 komutandan biriydi.⁹³ Şürahbîl b. Hasene'nin Fihl'e gönderdiği ordu Ebü'l-A'ver'in yanına ulaşınca, Ebü'l-A'ver Taberiye'ye gönderildi. Ardından Ebü'l-A'ver şehri kuşattı.⁹⁴ Beysân'ın fetih haberi Taberiye'ye ulaşınca onlar da Beysân halkı ile yapılan sulhun aynısını kabul ettiler. Böylece Ebü'l-A'ver şehri sulh yoluyla fethetmiş oldu.⁹⁵

Ebü'l-A'ver, Suriye cephesinin en önemli savaşlarından olan Yermük Savaşı'na da katılmıştır. Savaşta yaptıkları detaylı bir şekilde bilinmemekle beraber Müslümanları teşvik etmiştir.⁹⁶

Hz. Ömer'in Kudüs'ü teslim aldığı esnada Ebü'l-A'ver'in de karşılama heyetinde yer aldığı rivayet edilmektedir. Halife, Câbiye'den şehre girişi sırasında Ebü'l-A'ver ve beraberindekilerin giydiği ipekli Rum elbiselerini İslâmî sadelikle bağdaştırmayarak onları azarlamış ve bu kıyafetlerin çıkarılmasını emretmiştir.⁹⁷ Ebü'l-A'ver bu sırada halife tarafından azarlanırsa da sonrasında kendisine görev verildiği⁹⁸ dikkate alındığında halifenin nezdinde hala itibarlı biri olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2. Ebü'l-A'ver'in Hanımı ile Nasr b. Haccâc es-Sülemî Arasındaki Aşk Hikâyesi

Süheylî Ebü'l-A'ver, hanımı ve Nasr b. Haccâc arasındaki geçtiği rivayet edilen bir olaya kısaca yer vermektedir. Rivayete göre bu olay Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir.

Kaynaklarda Hz. Ömer'in, Nasr b. Haccâc es-Sülemî'nin aşırı yakışıklılığının bazı kadınların ahlakının bozulmasına sebep olması üzerine Nasr'ı Medine'den sürdüğü aktarılmaktadır.⁹⁹ Süheylî tarafından nakledilen dikkat çekici bir rivayete göre, Şam'da Ebü'l-A'ver'in yanında konaklayan Nasr b. Haccâc ile ev sahibi olan

⁹³ Taberî, *Târîh*, 3/438.

⁹⁴ Taberî, *Târîh*, 3/442.

⁹⁵ Taberî, *Târîh*, 3/444.

⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/56.

⁹⁷ Abdullâh b. Abdilazîz el-Bekrî Ebû Ubeyd, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 1/467.

⁹⁸ Örneğin bk. Fesevî, *el-Ma'rîfe*, 3/307.

⁹⁹ Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/285; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde, 1399), 2/763.

kadın birbirlerine âşık oldu. Durumu fark eden Ebü'l-A'ver'in Nasr'ı evinden uzaklaştırarak mahallenin en uç noktasına yerleştirdiği, ancak kadına olan tutkusu nedeniyle hastalığı ağırlaşan Nasr'ın bu aşk sebebiyle vefat ettiği belirtilmektedir.¹⁰⁰

Bu olayın bir benzerinin Nasr ile Mücâşi' b. Mes'ûd es-Sülemî ve hanımı arasında geçtiğine dair rivayetler meşhur olup¹⁰¹ sayıca daha fazladır.¹⁰² Bir araştırmada uydurma olduğu belirtilen¹⁰³ olayın Ebü'l-A'ver ile irtibatlandırıldığı rivayet, sadece Süheylî'de tespit edilebilmiştir. Ayrıca rivayetlerin geneline bakıldığında Nasr'ın Hz. Ömer döneminde ölmediği ve Hz. Ömer'in şehadetinden sonra Medine'ye geldiği¹⁰⁴ anlaşılmaktadır. Ayrıca Nasr'ın, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifelliği döneminde hayatta olduğu;¹⁰⁵ hatta Muâviye'nin huzuruna Ebü'l-A'ver ile beraber girdiği¹⁰⁶ görülmektedir. Dolayısıyla verilen bu detaylar da dikkate alındığında Ebü'l-A'ver'in hanımı ile Nasr b. Haccâc arasında geçtiği iddia edilen olayın, aslının olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında, o günkü şartlar çerçevesinde böyle bir olayın Ebü'l-A'ver gibi toplumun önde gelen birisi tarafından kabul edilmesinin oldukça zor olduğu söylenebilir.

3.2.3. Bilâdüşşam Hususunda Halifenin İstişare Heyetine Dâhil Olması

Ebü'l-A'ver'in çevresinde dürüst ve kabiliyetli bir kişi olarak tanındığı anlaşılmaktadır. Bilâdüşşam'dan halifeye ehil kişi olarak onun gönderilmesi hususu bunu teyit etmektedir. İbnü'l-Kelbî ve bazı müelliflere göre Hz. Ömer, yeni fethedilen Bilâdüşşam'ın durumunu istişare etmek için valilerinden ehil isimler istemiş; gelen dört kişiden biri Ebü'l-A'ver olmuştur.¹⁰⁷ Şa'bî'nin rivayetinde ise Hz. Ömer'in çağırıldığı kişileri buldukları bölgenin harâcıyla görevlendirdiği kaydedilmekte ve listede Ebü'l-A'ver'in isminin yer almadığı görülmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselam es-Selâmî (Beyrut: Dâru l-hyâit-Türâsi'l-Arabî, 1421), 7/120-121.

¹⁰¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Tebîrü'l-müntebih bi-tahrîri'l-Müştebih*, thk. Alî Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/473.

¹⁰² Meselâ bk. Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-afşiyâ'* (Kahire - Beyrut: Mektebetü'l-Hâncî - Dâru'l-Fikr, 1416), 4/322-323; İbn Asâkir, *Târîh*, 40/275; 62/21-22, 23-27; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/382-383.

¹⁰³ Muhammed Muhammed Hasen Şürrâb, *Şerhu's-sevâhidi'si'riyye fî ümmâti'l-kütübi'n-nahviyye li-erbe'ati âlâfi şahidin şî'rî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427), 1/238.

¹⁰⁴ Ebü's-Safâ Halil b. İzziddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût - Türkî Mustafâ (Beyrut: Dâru l-hyâit-Türâsi'l-Arabî, 1420), 27/38-39.

¹⁰⁵ Örneğin bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 62/18-20.

¹⁰⁶ Belâzurî, *Ensâb*, 5/53-54.

¹⁰⁷ İbnü'l-Kelbî, *Cemhera*, 1407, 400; Belâzurî, *Ensâb*, 13/308-309.

¹⁰⁸ Ya'kûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, thk. Tâhâ Abdürra'ûf Sa'd - Sa'd Hasen Muhammed (İstanbul: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.), 126.

4. Benî Ümeyye ile İlişkilerinin Canlanması

Fesevî (ö. 277/890) ve İbn Yûnus el-Mısırî (ö. 347/958) hicrî 23/644 yılında yapılan Ammûriye Savaşı'ndan bahsetmektedir. Bu savaşta ordunun Suriye ve Mısır'dan gelen askerlerden oluştuğu, Mısır ordusunun başında Vehb b. Umeyr el-Cumahî, Suriye ordusunun başında Ebü'l-A'ver'in bulunduğu kaydetmektedirler.¹⁰⁹ Taberî Ebü'l-A'ver'i zikretmeksizin bu yılda Dımaşk valisi Muâviye'nin Bizans'a karşı yaz seferine (sâife) çıktığını ve Ammûriye'ye kadar geldiğini, belirtmektedir.¹¹⁰ Bu üç kaynağın da aynı olaydan bahsettiği âşikardır. Fakat ordunun komutanının farklı zikredilmesi, Dımaşk valisi Muâviye'nin kendini temsilen Ebü'l-A'ver'i göndermesiyle açıklanabilir. Buradan hareketle Ebü'l-A'ver'in Müslüman olduktan sonra, Ümeyyeoğullarıyla olan eski bağının tekrar sağlandığına açıkça işaret eden ilk olayın, Ammûriye Savaşı olduğu söylenebilir. Zira Ebü'l-A'ver'in bundan sonraki faaliyetleri büyük ölçüde Ümeyyeoğulları'nın en önemli simalarından Muâviye b. Ebû Süfyân'ın çizdiği çerçevede gerçekleşmiştir.

5. Benî Ümeyye ile İlişkilerinin Zirveye Ulaşması

Hz. Ömer'in son yıllarında Ebü'l-A'ver'in Benî Ümeyye'nin yeniden canlanan ilişkileri Hz. Osman döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu ilişki sırasıyla Hz. Ali ve Muâviye b. Ebû Süfyân dönemlerinde aynı seviyede devam etmiştir.

5.1. Hz. Osman Dönemi

Hz. Osman döneminde Ebü'l-A'ver'in Ürdün valiliği yaptığı, II. Kıbrıs seferine katıldığı ve bazı elçiliklerde bulunduğu görülmektedir.

5.1.1. Ürdün Valiliği

Hz. Osman'ın vefatı sırasında Ebü'l-A'ver Suriye genel valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'a bağlı olarak Ürdün valiliği görevini yürütmekteydi.¹¹¹ Bu göreve ne zaman geldiği bilinmemektedir. Bununla beraber Hz. Ömer'in Kudüs dönüşünde hicrî 17'de (638) Ürdün valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'dı.¹¹² Muâviye aynı yılda abisi Yezîd'in vefatının ardından Dımaşk valiğine, Şurahbîl b. Hasene de Ürdün valiliğine getirildi.¹¹³ Hz. Ömer'in vefatı sırasında Dımaşk ve Ürdün'ün Muâviye'nin vali-

¹⁰⁹ Fesevî, *el-Ma'rife*, 3/307; İbn Yûnus, *Târîh*, 134; İbn Asâkir, *Târîh*, 46/57.

¹¹⁰ Taberî, *Târîh*, 4/241.

¹¹¹ Seyf b. Ömer et-Temîmî Seyf b. Ömer, *el-Fitne ve vak'atü'l-Cemel*, thk. Ahmed Râtib Armûş (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1413), 85; Taberî, *Târîh*, 4/421.

¹¹² Taberî, *Târîh*, 4/67.

¹¹³ Taberî, *Târîh*, 4/62. Şurahbîl'in hicrî 18'teki Amvâs vebasında vefat ettiği belirtilmektedir (İbn Kuteybe, 1992, 325; İbnü'l-Esir, 1995, 2/619). Onun vefatıyla boşalan valiliğe Muâviye'nin getirildiği anlaşılmaktadır.

liğine bağlı olduğu zikredilmektedir.¹¹⁴ Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci senesinde (26/646) valilik sahası genişletilerek Muâviye Suriye genel valisi yapıldı.¹¹⁵ Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir döneminden itibaren –tahminen 13/634 yılından beri- Ürdün ve civarında bulunan Ebü'l-A'ver'in Muâviye'nin Suriye genel valisi olmasıyla beraber Ürdün valisi olduğu söylenebilir.

Muâviye'nin Hz. Ömer döneminde Ürdün valisi olmasıyla beraber Bilâdüşşam'da bulunan Ebü'l-A'ver'in, Ammûriye Savaşı'nda görüldüğü üzere Hz. Ömer döneminde tekrardan canlanan Emevîler'le yakın ilişkileri, Hz. Osman dönemindeki Ürdün valiliği ve diğer görevlerle güçlenmiştir. Dolayısıyla Ebü'l-A'ver'in bu dönemden itibaren özellikle askeriyede daha fazla görünür olma ve kendisi ispat etme fırsatını yakaladığı ve bunu da başarılı bir şekilde değerlendirdiği söylenebilir.

5.1.2. Deniz Seferleri

“Ebü'l-A'ver” maddesini yazan Aycan, Ebü'l-A'ver'in I. Kıbrıs seferine katıldığını kaydetmektedir.¹¹⁶ Kaynaklarda ise böyle bir bilgi tespit edilememiştir. Fakat Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın görevlendirmesiyle Ebü'l-A'ver'in hicrî 26/646-47, 27/647-48¹¹⁷ veya 28/648-49¹¹⁸ senede¹¹⁹ Kıbrıs'a ikinci seferi yaptığı zikredilmektedir.¹²⁰ Vali, bu seferde Ebü'l-A'ver'le beraber Kıbrıs'ta Yâbis Kalesini inşa etmek için mevâlîden Mûsâ b. Nusayr ve Mühâcîr b. Di'lec'i (Havlân'ın mevlâsı) gönderdi.¹²¹ Bazı Süryani kaynakları, seferin adaya yönelik Bizans tahkimatı haberi üzerine düzenlendiğini nakletmektedir. Müslüman donanmasının intikaliyle birlikte halkı kıskırtan Bizans garnizonu ve aristokrasisi bölgeyi terk ederek Bizans topraklarına kaçmıştır. Adayı kontrolü altına alan Ebü'l-A'ver, başlangıçtaki askerî müdahalenin ardından halkla sulh yapmıştır. Adada 40 gün kalan Ebü'l-A'ver, idari düzenlemelerin ardından Bilâdüşşam'a dönmüştür.¹²²

¹¹⁴ Taberî, *Târîh*, 4/241, 289.

¹¹⁵ Taberî, *Târîh*, 4/289-290.

¹¹⁶ Aycan, “Ebü'l-A'ver”, 10/295.

¹¹⁷ İbn Asâkir, *Târîh*, 46/57.

¹¹⁸ Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu el-Bağdâdî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi tevârîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berakât vd. (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434), 5/449.

¹¹⁹ Konu hakkında detaylı araştırma yapan Murat Öztürk ikinci Kıbrıs'ın seferinin tarihini 33/653 olarak vermektedir. bk. Murat Öztürk, “Hz. Osmân (23-35/644-656) Döneminde Denizcilik Faâliyetleri”, *FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 18 (29 Aralık 2021), 209.

¹²⁰ Kıbrıs'a yapılan ikinci sefer hakkında detaylı bilgi için bk. Öztürk, “Hz. Osmân”, 209-211.

¹²¹ İbn Asâkir, *Târîh*, 61/213.

¹²² Meselâ bk. Dionysius of Tel Mahre, “The Secular History of Dionysius of Tel-Mahre”, çev. Andrew Palmer, *Chronicle, The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles* (Liverpool: Liverpool University Press, 1993), 176-177; Michael Rabo, *The Syriac Chronicle of Michael Rabo (The Great) A Universal History from the Creation*, çev. Matti Moosa (Teaneck: Beth Antioch Press, 2014), 469; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigoriûs b. Tâciddîn Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945), 1/181.

Bazı Süryânî kaynakları Ebü'l-A'ver'in 33/654 yılında Kos, Girit ve Rodos adalarına yönelik askerî faaliyetlerini zikretse¹²³ de bu bilgiler İslâm tarihi kaynaklarında yer almamaktadır. Sadece Rodos'un Hz. Osman döneminde fethine dair İbn A'sem'in verdiği bilgiler söz konusudur.¹²⁴ Fakat İbn A'sem Müslüman ordusunun komutanı olarak Ebü'l-A'ver'i değil Suriye valisi Muâviye'yi zikretmektedir. Söz konusu seferlerin Rodos ile sonuçlanması İbn A'sem ile bir örtüşmeye işaret etse de klasik İslâm tarihi kaynaklarındaki bilgi eksikliği, bu iddialara ihtiyatla yaklaşılmamasını gerektirmektedir.

Theophanes¹²⁵ ve bazı Süryânî kaynaklar¹²⁶ Ebü'l-A'ver'in 31/652¹²⁷ veya 34/655¹²⁸ yılında yapılan Zâtüssavârî Savaşı'na¹²⁹ komutanlık ettiğini iddia etmektedir.¹³⁰ Fakat İslâm tarihi kaynaklarında savaşın komutanı olarak Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh¹³¹ ve ondan sonra ikinci komutan olarak da Büsr b. Ebû Ertât¹³² zikredilmektedir. İslâm tarihi kaynaklarında savaş oldukça detaylı anlatılmasına rağmen Ebü'l-A'ver'den bahsedilmemektedir. İşaret edilen kaynaklarda komutanın ismi büyük bir ihtimalle karıştırılmıştır. Daha önce bahsedildiği üzere onun bazı seferlere katılmamasına rağmen bu seferlerin de Ebü'l-A'ver'e nispet edilmesi de bu minvalde olduğu; yani karıştırıldığı düşünülmektedir.¹³³

¹²³ Meselâ bk. Michael Rabo, *The Syriac Chronicle*, 469-470; İbnü'l-İbrî, *Tarih*, 1/181. Theophanes sadece Rodos'un fethine dair kısa bir bilgi vermekle beraber komutan olarak Ebü'l-A'ver'i zikretmemektedir. bk. Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History ad 284-813*, çev. Cyril Mango - Roger Scott (Oxford: Clarendon Press, 1997), 481.

¹²⁴ Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî İbn A'sem, *Kitâbü'l-Fütûh*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Azavâ', 1411), 2/352-354.

¹²⁵ Theophanes Confessor, *The Chronicle*, 481-482.

¹²⁶ Meselâ bk. Michael Rabo, *The Syriac Chronicle*, 471-472; İbnü'l-İbrî, *Tarih*, 1/181-182; Dionysius of Tel Mahre, "The Secular History", 179-180.

¹²⁷ Örneğin bk. Taberî, *Târîh*, 4/288; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ ve Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412), 5/12; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed et-Tûnisî İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Halîl Şehâde ve Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408), 2/575.

¹²⁸ Örneğin bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-İber fî haberi men gaber*, thk. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/25.

¹²⁹ Bu savaş hakkında güncel ve detaylı bilgi için örneğin bk. Murat Öztürk - İsmail Koçuk, "Zâtü's-Savârî Deniz Muhârebesi (34/654-655)", *Şarkiyat Mecmuası -Journal of Oriental Studies* 0/45 (2024), 367-387.

¹³⁰ Bu kaynakların etkisiyle Bosworth'ün savaşın komutanını ihtimallî olarak Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ya da Ebü'l-A'ver olarak verdiği görülmektedir. bk. Clifford Edmund Bosworth, "Dhât al-Savârî", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition) Supplement* (Leiden: E. J. Brill, 2004), 12/221.

¹³¹ Örneğin bk. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh el-Mısıri İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib* (Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Dîniyye, 1415), 218; Taberî, *Târîh*, 4/290; Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, thk. Abdullah İsmâîl es-Sâvî (Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.), 135; Zehebî, *el-İber*, 1/25.

¹³² Meselâ bk. İbn Abdilhakem, *Fütûhu Mısır*, 217. Ayrıca bk. Öztürk - Koçuk, "Zâtü's-Savârî", 379.

¹³³ Ayrıca bk. Öztürk - Koçuk, "Zâtü's-Savârî", 379.

5.1.3. Elçilik Görevleri

Kaynaklarda Ebü'l-A'ver'in, Halife'nin bazı mektuplarını iletmekle görevlendirildiği bilgisi de yer almaktadır. Bu kapsamda, Mekke'nin fethi sonrası İslam'ı benimseyen ancak Hz. Ömer devrinde Bizans'a sığınarak Hıristiyan olan Rebîa b. Ümeyye b. Halef'e Halife Hz. Osman'ın İslâm'a davet mektubunu iletmekle görevlendirilmiştir. Ebü'l-A'ver'in bu elçilik girişimi, Rebîa'nın olumsuz tutumu neticesinde sonuçsuz kalmıştır.¹³⁴

Taberî'nin İbn İshâk'tan naklettiği rivayete göre Hz. Osman, şehadetinden önce isyancıların Medine'yi terkettiği sıralarda Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'e meşhur mektubunu ulaştırması için Ebü'l-A'ver'i görevlendirmiştir.¹³⁵ Fakat bu rivayet eleştirilmekte;¹³⁶ söz konusu mektubun uydurma olduğu belirtilmektedir.¹³⁷ Dolayısıyla Ebü'l-A'ver'in bu görevi hiç yapmadığı, Ümeyyeoğulları'nın yakın çevresinde bulunmasından dolayı onu karalamak amacıyla mektubun uydurulduğu söylenebilir.

5.2. Hz. Ali Dönemi

Hz. Ali döneminde iç savaşta Suriye Valisi Muâviye'yi desteklemiştir. Bu dönemde Sıffin Savaşı, Hakem Olayı ve Mısır'ın merkezî yönetimden alınması hâdiselerinde bulunmuştur.

5.2.1. Sıffin Savaşı ve Hakem Vak'ası'na Katılması

Ebü'l-A'ver 37/657 yılında Hz. Ali liderliğinde Iraklılar ile Muâviye b. Ebû Süfyân komutanlığında Suriyeliler arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı'nda Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yanında yer almıştır. Onun Muâviye'nin yanında yer almasında, Halife Hz. Osman'ı Hz. Ali'nin öldürdüğünü düşünmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸

Sıffin Savaşı'nda Ebü'l-A'ver'in oldukça faal olduğu görülmektedir. Savaş başlamadan önce Muâviye Suriye ordusunun öncü birlikleri komutanlığına Ebü'l-A'ver'i getirdi. Ebü'l-A'ver aynı zamanda Dımaşklılıların süvari birliğinin de komu-

¹³⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/721-722.

¹³⁵ Taberî, *Târîh*, 4/367.

¹³⁶ Meselâ bk. Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Şihâbiddîn eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, 1408), 7/196; Muhammed b. Abdullah Gazbân Subhî, *Fitnetü Makteli 'Usmân b. Affân radiyellâhü anh* (Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1424), 2/678-679.

¹³⁷ Söz konusu mektupla alakalı detaylı bir değerlendirme ve bazı eleştiriler için meselâ bk. Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 96-98.

¹³⁸ bk. İbn Asâkir, *Târîh*, 22/462; 59/133-134.

tanıydı.¹³⁹ Şîî tarihçi Ebû Mihnef'in naklettiğine göre Irak ordusunun öncü birlikleri savaş öncesi Ebü'l-A'ver'le Süverurrûm'da karşılaştı. Burada Ebü'l-A'ver herhangi bir başarı sağlayamadı.¹⁴⁰ Ertesi gün Irak tarafından Hâşim b. Utbe ez-Zührî ile çatışan Ebü'l-A'ver, Eşter'in mübareze teklifiyle karşılaştı. Ebü'l-A'ver; Eşter'i, Hz. Osman'ın valilerini Irak'tan uzaklaştırma teşebbüsünü ve halifenin katlinde oynadığı rolünü gerekçe göstererek bu teklifi reddetmiştir.¹⁴¹

Sıffin Savaşı'nın önemli safhalarından biri de savaş meydanındaki suya hâkim olma mücadelesidir. Rivayetlere göre Ebü'l-A'ver kumandasındaki Suriye birlikleri su kaynağını önceden ele geçirerek stratejik üstünlük sağlamıştır. Irak tarafından Eş'as b. Kays'ın suyun kullanımı yönündeki talebi Ebü'l-A'ver tarafından reddedilmiş; ancak Muâviye'nin müdahalesiyle mutabakat sağlanmıştır.¹⁴² Fakat Halife b. Hayyât ve Ebû Mihnef'in rivayetlerinde, Şam tarafının engelleme faaliyetlerinin silahlı çatışmaya dönüştüğü ve Eş'as b. Kays idaresindeki Irak ordusunun suyun hâkimiyetini ele geçirdiği kaydedilmektedir.¹⁴³

Savaşın ikinci günü Suriye ordusuna komutanlık eden Ebü'l-A'ver, Irak tarafının komutanı Hâşim b. 'Utbe el-Mirkâl ile mücadele etti.¹⁴⁴ Ebü'l-A'ver başka bir gün de Irak tarafının komutanlarından Abdullah b. Büdeyl el-Huzâfî'ye karşı savaşmıştır.¹⁴⁵ Irak ordusu Suriye ordusu içinde ilerlerken iki tarafın da askeri kaçmamış; Ebü'l-A'ver bu sırada askeri savaşa teşvik etmiştir.¹⁴⁶ Yine savaşın en önemli anlarından biri olarak aktarılan Ammâr b. Yâsir'in şehadetinin Suriyeliler tarafında Muâviye, Amr b. Âs ve Abdullah b. Amr gibi liderler seviyesinde tartışılırken yanlarında Ebü'l-A'ver'in de bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁴⁷

Fiili savaşın bitmesini sağlayan mushafların kaldırılması olayı sırasında da Ebü'l-A'ver'in adı zikredilmektedir. Buna göre o, gri bir at üzerinde başında mushaf olduğu halde Iraklılara yöneldi ve "Ey Irak ahalisi! Bu, aramızda hakem olarak Allah'ın kitabıdır." şeklinde seslenmeye başladı.¹⁴⁸ Savaşın ardından Hakem Vak'asında üzerinde anlaşılan metne Suriye tarafından şahit olanlar arasında yer

¹³⁹ Taberî, *Târîh*, 5/11-12.

¹⁴⁰ Ayrıca bk. Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-tvâl*, thk. Abdülmün'im Âmir (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübi'l-'Arabî, 1960), 167.

¹⁴¹ Taberî, *Târîh*, 4/566-569.

¹⁴² Dûlâbî, *el-Künâ*, 1/45.

¹⁴³ Taberî, *Târîh*, 4/569-572.

¹⁴⁴ Belâzurî, *Ensâb*, 2/303.

¹⁴⁵ Dîneverî, *el-Ahbâr*, 176.

¹⁴⁶ Ebü'l-Kâsım Ömer b. Ahmed el-Halebî İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 10/4471.

¹⁴⁷ Taberî, *Târîh*, 5/40-41; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir el-Müccelledâni's-sâlis aşer ve'r-râbi aşer*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid v.dğr., ts., 13/462-464.

¹⁴⁸ Dîneverî, *el-Ahbâr*, 189.

aldı.¹⁴⁹ Ebü'l-A'ver'in hakemlerin Ezruh'taki toplantısıyla ilgili rivayetlerde de adı geçmektedir. Buna göre Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Amr b. Âs Hz. Ali ve Muâviye'yi görevlerinden azletme kararı verince, durumdan haberdar olan Muâviye olayın aslını öğrenmek için Husayn b. Münzir'i gönderdi. Muâviye, olayın kendisine ulaştığı gibi gerçekleştiğini haber alınca sinirli bir halde Ebü'l-A'ver'i süvari birliğiyle Amr'ın yanına gönderdi.¹⁵⁰

Muâviye'nin Ebü'l-A'ver'e çok değer verdiği belirtilmekte¹⁵¹ ve onun yakın adamları arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bunu teyit eden bir rivayete göre Suriye halkı Muâviye'ye tabi olunca, Hz. Ali onların Muâviye'ye bağlılıklarını öğrenmek için bir casus gönderdi. Casus, Hz. Ali'nin Iraklılarla birlikte Suriye'ye yürüdüğü haberini yaydı. Durumdan haberdar olan Muâviye olayı araştırması için Ebü'l-A'ver'i görevlendirdi. Ebü'l-A'ver de olayı araştırdı ve haberin gerçek olduğunu Muâviye'ye haber verdi.¹⁵²

5.2.2. Mısır'ın Merkezî Yönetimden Alınması

Hakem Vak'ası'ndan sonra, Suriye Valisi Muâviye, Hz. Ali'nin kontrolündeki Mısır hakkında istişare için Kureyş ve diğer kabilelerden güvendiği kişileri çağırttı. Onlarla Mısır meselesini müzakere etti. Çağrılanlar arasında Ebü'l-A'ver es-Sülemî de bulunmaktaydı. Mısır'ın Amr b. Âs komutanlığında merkezî yönetimden alınması kararlaştırılınca Ebü'l-A'ver es-Sülemî de onun ordusunda yer aldı ve Mısır'ın alınmasında katkıda bulundu.¹⁵³

Hz. Ali'nin kendisine karşı Muâviye b. Ebû Süfyân'a ciddi destek veren Ebü'l-A'ver ve taraftarlarına beddua edip namazda lanet ettiği nakledilmektedir.¹⁵⁴

5.3. Muâviye b. Ebû Süfyân Dönemi

Emevîler döneminde sadece Muâviye b. Ebû Süfyân devrinde bazı faaliyetleri söz konusudur. Bunlar üç başlıkta toplanabilir:

5.3.1. Halifenin Yakın Çevresinde Bulunması

Ebü'l-A'ver, Hz. Hasan'ın Irak'ta hilafeti Muâviye'ye devretmesine şahit olmuştur. Irak'ta Hz. Hasan'ın Muâviye'ye biati sırasında Ebü'l-A'ver de orada bu-

¹⁴⁹ Taberî, *Târîh*, 5/53-54.

¹⁵⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-'Avâsım mine'l-kavâsım fî tahkiki mevâkifi's-sahâbe ba'de vefâti'n-nebî*, thk. Muhibbüddin el-Hatîb - Mahmûd Mehdî İstanbûlî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1407), 180.

¹⁵¹ İbnü'l-Cerrâh, *Men ismühû 'Amr*, 19.

¹⁵² İbn Asâkir, *Târîh*, 59/136.

¹⁵³ Taberî, *Târîh*, 5/97-99, 105.

¹⁵⁴ Yahyâ b. Ma'în, *et-Târîh*, 3/43.

lunmaktaydı. Hatta ona göre Hz. Hasan etkili bir hatip değildi. Bu kanaatinden dolayı Hz. Hasan'ın insanların gözünden düşmesi için ısrarla minberde konuşma yapmasını istedi. Fakat hâdise onun düşündüğü gibi gelişmedi; Hz. Hasan etkileyici bir hutbe verdi.¹⁵⁵

Muâviye halife olunca Ebü'l-A'ver'in askerî seferlerde ismine rastlanmamaktadır. Aksine tespit edilen kayıtlar onun bu dönemde halifenin yakınında veya yakın çevresinde olduğunu göstermektedir. Örneğin, halifenin ön orta kesici dişlelerinden birisinin düşmesine şahit olmuş, canı yanan halifeyi teskin etmiştir.¹⁵⁶ Hâlid b. Muammer er-Rib'î'nin Bekir b. Vâil heyetiyle Dimaşk'a geldiğinde Ebü'l-A'ver'in şehirde halifenin yakın çevresinde bulunduğu görülmektedir.¹⁵⁷

Ebü'l-A'ver'in halifenin sohbet halkasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Halife bir defasında sohbet etmek için bazı kişileri çağırtmıştı. Bunlardan biri olan Nasr b. Haccâc ile Halife Muâviye arasında geçen bir konuşmada Nasr halifenin siyasetinin olumsuz yönlerini, halka davranış şekillerinin isabetli olmadığını söyledi. Nasr gittikten sonra Ebü'l-A'ver halifenin huzuruna gitti. Ebü'l-A'ver de Nasr'ın konuşmalarının benzerini halifeye söyleyince halife kızdı. Ama Ebü'l-A'ver geri adım atmadı; doğru söylediğini düşündü.¹⁵⁸ Bu rivayet Ebü'l-A'ver'in yeri geldiğinde halifeye muhalif görüşlerini açıkça söylemekten çekinmediğini de göstermektedir.

5.3.2. Mısır'a Vali Olarak Atanması

Halife Muâviye b. Ebü Süfyân Mısır Valisi Amr b. Âs'ın harâc hususundaki uygulamalarını beğenmeyince onu azledip yerine Ebü'l-A'ver'i tayin etti. Tayin mektubuyla beraber Ebü'l-A'ver'i Mısır'a gönderdi. Ebü'l-A'ver Mısır'a ulaşmadan durumdan haberdar olan Amr, mevlâsı Verdân'la durumu istişare etti. Ebü'l-A'ver'e bir oyun tertip eden Verdân, validen işi kendisine bırakmasını istedi ve sorununu çözeceğini söyledi. Yeni Vali Ebü'l-A'ver Mısır'a gelince onu oyalayarak dikkatini dağıttılar ve fark ettirmeden halifenin mektubunu elinden aldılar. Durumu bir süre sonra anlayan Ebü'l-A'ver, Amr'ın azledildiğini ve kendisinin vali tayin edildiğini tebliğ etti. Fakat konuyu kasıtlı olarak farklı bir yere çeken Amr b. Âs durumu halifeye ulaştırmayı başardı. Halife Amr'ın valiliğinin devamına karar verince¹⁵⁹

¹⁵⁵ Örneğin bk. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-hâmise*, 1/325-327.

¹⁵⁶ Ebü Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Seâlibî, *Resâilü's-Seâlibî* (el-Mektebetü's-Şâmîle, ts.), 78.

¹⁵⁷ Ebü Abdillâh Muhammed b. Hüseyin el-Yemenî, *Müzâhetü emsâli Kelîle ve Dimne bimâ eşbehehâ min eş'âri'l-arab* (el-Mektebetü's-Şâmîle, ts.), 15.

¹⁵⁸ Belâzurî, *Ensâb*, 5/53-54.

¹⁵⁹ Ebü'l-Ferec b. Zekerıyyâ el-Cerîrî Muâfâ, *el-Celîsü's-şâlihu'l-kâfî ve'l-enîsü'n-nâşihu's-şâfi*, ed. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426), 693; İbrâhim b. Muhammed Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvi* (el-Mektebetü's-Şâmîle, ts.), 67; İbn Asâkir, *Târîh*, 62/432.

Ebü'l-A'ver sadece kısa süreliğine kâğıt üzerinde valilik yapmış oldu.

5.3.3. Hucr b. Adî ve Taraftarlarının İdamındaki Konumu

Hız. Ali taraftarlığıyla tanınan Hucr b. Adî hilafet Ümeyyeoğulları'na geçince de siyasî tavrını korumuş; Kûfe'de Ali taraftarlarının lideri konumuna gelmişti. Valilerin uyarılarını dikkate almayan Hucr b. Adî Vali Ziyâd b. Ebîh döneminde tutuklanıp Dımaşk'a gönderildi. Burada Hucr ve bazı taraftarları idama mahkûm edildi. Ama bazı taraftarları ise idam edilmedi. Utbe b. Ahnes bunlardandır. Utbe b. Ahnes'e Ebü'l-A'ver referans olmuş; idamını engellemiştir.¹⁶⁰ Bu olay, Ebü'l-A'ver'in halife nezdindeki konumunun etkisini açıkça göstermektedir.

Bu konuda değinilmesi gereken diğer bir husus, Hucr'un infazını gerçekleştirenin kimliğidir. Bazı rivayetlere göre Hucr b. Adî'nin 51/671 yılındaki infazını¹⁶¹ Ebü'l-A'ver gerçekleştirmiştir.¹⁶² Genel kabule göre infazı gerçekleştiren üç kişi arasında Ebü'l-A'ver'in ismi geçmemektedir. Gönderilenlerden birisinin "الاعور: tek gözlü" olarak nitelenmesi¹⁶³ konunun Ebü'l-A'ver'le (ابو الاعور) ilişkilendirilmesine sebep olduğu düşünülmektedir. Veyahut Emevîler'e destek veren Ebü'l-A'ver'i kötüleme amaçlı isnat edildiği de ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu durum, bu rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğine işaret etmektedir.

6. Şairlik Yönü ve Vefatı

İbnü'l-Cerrâh *Men ismühû 'Amr mine's-şu'arâ'* adlı eserinde Ebü'l-A'ver'e yer vermekte, onun şiir söylediğini belirtmektedir. Kaynaklarda bazı şiirleri kaydedilmektedir.¹⁶⁴ Örneğin, aralarında Ebü'l-A'ver ve Nasr b. Haccâc'ın da bulunduğu bazı Süleymliler ile Halife Muâviye arasında bir sohbet gerçekleşti. Bu sohbet sırasında halifenin tavrını beğenmeyen Ebü'l-A'ver halifeye hitaben şu şiiri söylemiştir:

Ey Muaviye! Eğer adamlar arıyorsan * İşte aranan adamlar, böylesi olur zaten (Bizim gibi adamlar aranır)

¹⁶⁰ Belâzurî, *Ensâb*, 5/257.

¹⁶¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/34.

¹⁶² Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir*, thk. Nâcî Hasen (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nehzati'l-'Arabiyye, 1408), 1/142; Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Cemheratü'n-neseb*, thk. Ali Ömer (Kahire: Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Dîniyye, 1431), 2/13; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sü'âlâtü Ebî 'Ubeyd el-'Âcürri Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-'Umerî (Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1399), 196-197.

¹⁶³ Örneğin bk. Taberî, *Târîh*, 5/274; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417), 3/80; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/57.

¹⁶⁴ Meselâ bk. Yemenî, *Kelîle ve Dimne*, 15.

Yemin olsun, işler artık senin için kolaylaştı * Öyle ki üzerini örten, sana kapalı olan her şey açığa çıktı

Ki bu şeyler emir vermek, emir çıkarmak * Ve uzun soluklu önemli ve kaygı gerektiren konular(dır)

Eğer develerin hoşluğu için bizi döndürürsen * Ve kovaların uzatılması ve atın çekilmesi için

Ve sualin tekrarlanmasından sonra başımızı eğip susmamız için * Biz dilsiz değiliz Ey Hind'in oğlu!¹⁶⁵

Ebü'l-A'ver'in vefatı ile ilgili kaynaklarda herhangi net bir tarih belirlenmemiştir. Fakat Zehebî onun Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde vefat ettiğini belirtmekte ve vefat tarihini hicrî 41-50 arası olarak vermektedir.¹⁶⁶ İbn Yûnus'un nakline göre Mervân b. Hakem ile beraber 65 yılında Mısır'a gelmiştir.¹⁶⁷ Fakat bu rivayetdeki "فيه نظر"¹⁶⁸ ifadesi buradaki bilginin tartışmaya açık olduğuna işaret etmektedir. Onun Hucr'un idam edildiği 51/671 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra siyâsî ve idarî bir faaliyeti belirlenmemiştir.¹⁶⁹ Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda onun artık yaşlandığı ve Muâviye döneminin sonlarında vefat ettiği söylenebilir.

Sonuç

Ebü'l-A'ver es-Sülemî'nin hayatı ve faaliyetleri, İslâm tarihinin erken dönemlerindeki siyâsî ve kabilevî süreçlerin bir yansıması niteliğindedir. Benî Süleym'in Ümeyyeoğulları ile olan geleneksel bağları, Ebü'l-A'ver'in İslâm öncesi tercihlerinde belirleyici olmuştur. Bî'rîmaûne Vak'asında Âmir b. Tufeyl'e yardım etmesi nedeniyle Hz. Peygamber'in bedduasını alan Ebü'l-A'ver, Hendek Gazvesi'nde de Mekkelilere destek vermiştir. Hendek Gazvesi ile Mekke'nin fethi arasında Müslüman olarak sahâbî vasfını kazandığı düşünülmeyle beraber, Müslüman olduktan sonra herhangi bir gazve veya önemli bir olaya katılımına dair herhangi bir kaydın bulunmaması, sahâbiliği konusunda ihtilafa sebep olmuştur.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Ebü'l-A'ver'in ilk üç halife dönemindeki askerî, idarî ve diplomatik görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirdiği ve bu sebeple olsa gerek halifeler tarafından görevde tutulduğu görülmektedir. Bu dönemdeki faaliyetleri vesilesiyle Müslüman olmadan önce hakkında oluşan olumsuz

¹⁶⁵ İbnü'l-Cerrâh, *Men ismühû 'Amr*, 19.

¹⁶⁶ Zehebî, *Târîh*, 2/446.

¹⁶⁷ İbn Yûnus, *Târîh*, 1/100, 517; İbn Asâkir, *Târîh*, 46/54.

¹⁶⁸ Bu ifade hakkında bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2011), 81.

¹⁶⁹ Ayrıca bk. Lammens, "Abü'l-A'war", 1/108.

kanaatleri giderdiği söylenebilir. Ayrıca Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Hz. Ömer döneminde Ürdün valisi olmasıyla beraber Ebü'l-A'ver'in İslâm'a girişinden önceki Benî Ümeyye ile olan güçlü bağının tekrar canlandığı ve Hz. Osman döneminde iyice kuvvetlendiği ve Hz. Ali döneminde zirveye ulaştığı görülmektedir. Bunda Ebü'l-A'ver'in askerî ve idarî kabiliyetlerinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Bazı Bizans ve Süryânî eserlerinde onun Zâtüssavârî Savaşı'nın komutanı olduğu ve Rodos, Girit ve Kos adalarına seferler yaptığına dair bilgilerin isim karışıklığından veyahut bu eserlerin kaynaklarının yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Hz. Ali dönemi iç mücadelelerinde ise Muâviye b. Ebû Süfyân'ın tarafını seçen Ebü'l-A'ver'in Sıffin Savaşı, Hakem olayı ve Mısır'ın alınması gibi bu dönemdeki olaylarda önemli roller üstlenmesi, Halife Hz. Ali'nin tepkisini çekmiş; Halife'nin beddua ettiği kişilerden biri olmuştur. Ebü'l-A'ver'in Muâviye'nin tarafını seçmesi, onun kaynaklarda şahsına yönelik karalama amaçlı iddialarla anılmasına yol açmıştır. Annesinin Hristiyan olduğu, Hz. Osman'ın muhasara altındayken Mısır valisine gönderdiği iddia edilen mektubu taşıdığı ve Hucr b. Adî'nin infazını gerçekleştirdiği gibi tartışmalı veriler, büyük ölçüde bu siyasî taraf seçimiyle bağlantılıdır.

Siyasî tarafının yanında şair olduğu belirtilen ve kaynaklarda bazı şiirlerine yer verilen Ebü'l-A'ver'in Muâviye döneminde iyice yaşlandığı, siyaset ve diğer aktif görevlerde bulunmadığı söylenebilir. Vefat tarihi bilinmeyen Ebü'l-A'ver'in 65/685 yılında değil, daha önceki bir tarihte Muâviye döneminde vefat ettiği kabul edilebilir. Ebü'l-A'ver es-Sülemî'nin hayatı ve faaliyetleri dikkate alındığında onun Hz. Peygamber dönemi, Hulefâ-yı Râşidîn ve Emevîler dönemlerinde oldukça etkili, bazen belirleyici ve başarılı bir sima olduğu anlaşılmaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Aycan, İrfan. "Ebü'l-A'ver". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/295. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 4. Basım, 2011.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-. *Ensâbü'l-eshraf*. thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrüt: Dâru'l-Fikr, 1417.
- Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf vd. *el-Müsnedü'l-muşannefü'l-mu'allel*. 41 Cilt. Beyrüt: Dâru Şâdir, 1434.
- Beyhakî, İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mehâsin ve'l-mesâvi'*. el-Mektebetü's-Şâmîle, ts.
- Bosworth, Clifford Edmund. "Dhât al-Sawârî". *The Encyclopaedia of Islam (New Edition) Supplement*. 12/221-222. Leiden: E. J. Brill, 2004.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-. *et-Târîhu'l-evsat*. thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. 2 Cilt. Halep ve Kahire: Dâru'l-Va'y ve Mektebetü Dârî't-Türâs, 1397.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-. *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Muhammed Zuheyr b. Naşr. 9 Cilt. Beyrüt: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Demircan, Adnan. *Ali-Muaviye Kavgası*. İstanbul: Beyan Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Dîneverî, Ebü Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-. *el-Ahbâru't-tivâl*. thk. Abdülmün'im Âmir. Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübi'l-'Arabî, 1960.
- Dionysius of Tel Mahre. "The Secular History of Dionysius of Tel-Mahre". çev. Andrew Palmer. *Choronicle, The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles*. 85-221. Liverpool: Liverpool University Press, 1993.
- Dûlâbî, Ebü Bîşr Muhammed b. Ahmed ed-. *el-Künâ ve'l-esmâ'*. ed. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1241.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sü'âlâtü Ebî 'Ubeyd el-Âcürri Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. thk. Muhammed Ali Kâsım el-'Umerî. Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1399.
- Ebü Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Kahire -Beyrut: Mektebetü'l-Hâncî - Dâru'l-Fikr, 1416.
- Ebü Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil Yûsuf el-'Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419.
- Ebü Ubeyd, Abdullâh b. Abdilazîz el-Bekrî. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. 2 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992.
- Ebü Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *el-Harâc*. thk. Tâhâ Abdürra'ûf Sa'd - Sa'd Hasen Muhammed. İstanbul: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.
- Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-. *Ahbâru Mekke mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*. thk. Rüşdî Sâlih Melhas. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endülüs, 3. Basım, 1403.
- Fesevî, Ebü Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân el-. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ' 'Umerî. 3 Cilt. Bağdâd: Ma'tba'atü'l-İrşâd, 1393.
- Halîfe b. Hayyât, Ebü Amr Halîfe b. Hayyât el-Basrî. *Tabakâtü Halîfe b. Hayyât*. thk. Süheyl Zekkâr. Dâru'l-Fikr, 1414.
- Hamevî, Ebü Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 2. Basım, 1995.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Alî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr el-. *Mecma'u'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*. thk. Hüsameddin el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414.
- İbn Abdülber, Ebü Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-İst'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412.
- İbn Abdülhakem, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh el-Mısrî. *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib*. Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Dîniyye, 1415.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme el-'Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.
- İbn A'sem, Ebü Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî. *Kitâbü'l-Fütûh*. thk. Ali Şîrî. 8 Cilt.

- Beyrut: Dâru'l-Azvá', 1411.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1371.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tebisîrü'l-müntebih bi-tahrîri'l-Müştebih*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ali en-Neccâr. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed et-Tûnisî. *Târîhu İbn Haldûn*. thk. Halîl Şehâde ve Süheyl Zekkâr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1408.
- İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân. *Kitâbu's-Şikât*. ed. Muhammed 'Abdülmu'îd Hân. 9 Cilt. Haydar'âbâd: Dâ'iretu'l-Ma'ârifî'l-'Oşmâniyye, 1393.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye (el-Mektebetü's-şâmile)*. thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi. 2 Cilt. Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375.
- İbn Kâni, Ebû'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' el-Bağdâdî. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Salâh b. Sâlim el-Musarrâfî. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1418.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Şihâbiddîn eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1408.
- İbn Rüste, Ebû Alî Ahmed b. Ömer. *el-A'lâku'n-nefise*. thk. M. J. de Goeje. Leiden: Brill, 1891.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân 'Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Şadır, 1388.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ et-tabakatü'l-hâmise mine's-sahâbe*. thk. Muhammed b. Sâhil es-Sülemî. 2 Cilt. Taif: Mektebetü's-Siddîk, 1414.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basrî. *Târîhu'l-Medîne*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Cidde, 1399.
- İbn Yûnus, Ebû Sa'îd 'Abdurrahmân b. Aşmed el-Mısrî. *Târîhu İbni Yûnus el-Mısrî*. thk. 'Abdülfetâh Fetihî 'Abdülfetâh. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421.
- İbnü'l-Adîm, Ebû'l-Kâsım Ömer b. Ahmed el-Halebî. *Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî. *el-'Avâsım mine'l-kavâsım fî tahkiki mevâkıfî's-sahâbe ba'de vefâtî'n-nebî*. thk. Muhibbüddin el-Hatîb - Mahmûd Mehdî İstanbûlî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 2. Basım, 1407.
- İbnü'l-Cerrâh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Dâvûd el-Bağdâdî. *Men ismühû 'Amr mine's-şu'arâ'*. thk. Abdülazîz b. Nâsır el-Mâni', ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülük*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ ve Mustafa Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1417.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbnü'l-İbrî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâciddîn Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî. *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945.
- İbnü'l-Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Cemheratü' ensâbi'l-'Arab*. thk. Nâcî Hasen. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nehzati'l-'Arabiyye, 1407.
- İbnü'l-Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Cemheratü'n-neseb*. thk. Ali Ömer. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Dîniyye, 1431.

- İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir*. thk. Nâcî Hasen. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nezhati'l-'Arabiyye, 1408.
- Kelpetin, Mahmut. *Hulefâ-yi Râsîdîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihiçiliği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- Lammens, H. "Abü'l-A'war Amr b. Sufyân al-Sulamî". *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*. 1/108. Leiden: E. J. Brill, 1986.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-. *et-Tenbih ve'l-İsrâf*. thk. Abdullah İsmâil es-Sâvî. Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. thk. Yûsuf Es'ad Dâğır. 4 Cilt. Kum: Dâru'l-Hicre, 1409.
- Michael Lecker. *The Banū Sulaym: A Contribution to the Study of Early Islam*. Jerusalem: Graph-Press Ltd., 1989.
- Michael Rabo. *The Syriac Chronicle of Michael Rabo (The Great) A Universal History from the Creation*. çev. Matti Moosa. Teaneck: Beth Antioch Press, 2014.
- Muâfâ, Ebü'l-Ferec b. Zekeriyâ el-Cerîrî. *el-Celisü's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enisü'n-nâşihu's-şâfi*. ed. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrüt: Dâru İhyâ'i't-Turâşî'l-'Arabî, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Künâ ve'l-esmâ'*. thk. Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî. 2 Cilt. Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1404.
- Öztürk, Murat. "Hz. Osmân (23-35/644-656) Döneminde Denizcilik Faâliyetleri". *FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 18 (29 Aralık 2021), 195-230.
- Öztürk, Murat - Koçuk, İsmail. "Zâtü's-Savârî Deniz Muhârebesi (34/654-655)". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 0/45 (2024), 367-387.
- Safedî, Ebü's-Safâ Halîl b. İzziddîn es-. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâût - Türkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâşî'l-Arabî, 1420.
- Seâlibî, Ebü Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-. *Resâilü's-Seâlibî*. el-Mektebetü's-Şâmile, ts.
- Şehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdîrrahmân es-. *es-Sikât mimmen lem yekâ' fi'l-kütübî's-sitte*. 9 Cilt. San'a: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Tahkîki't-Türâs ve't-Terceme, 1432.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-. *Tefsîru's-Semerkandî el-müsemmâ Bahru'l-ulûm*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413.
- Seyf b. Ömer, Seyf b. Ömer et-Temîmî. *el-Fitne ve vaķ'atü'l-Cemel*. thk. Ahmed Râtib Armûş. Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 7. Basım, 1413.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-zamân fi tevârîhi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berakât vd. 23 Cilt. Dımaşık: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434.
- Subhî, Muhammed b. Abdullah Gazbân. *Fitnetü Makteli 'Usmân b. Affân radiyellâhu anh*. 2 Cilt. Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1424.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdürrahmân b. Abdillâh es-. *er-Ravzü'l-ünûf fi şerhi's-Sireti'ne-beviyye li'bnî Hişâm*. thk. Ömer Abdüsselam es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâşî'l-Arabî, 1421.
- Şürrâb, Muhammed Muhammed Hasen. *Şerhu's-şevâhidi's-şiriyye fi ümmâti'l-kütübî'n-nahviyye li-erbe'ati âlâfi şâhidin şî'rî*. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-kebir el-Mücelledâni's-sâlis aşer ve'r-râbi' aşer*. thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid v.dğr. 2 Cilt, ts.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülük ve şilatü Târîhi't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fağl İbrâhîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1387.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422.
- Theophanes Confessor. *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History ad 284-813*. çev. Cyril Mango - Roger Scott. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Vâkıdî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Ömer el-. *Kitâbu'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrüt: Dâru'l-A'lemî, 1409.
- Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn el-Bağdâdî. *Yahyâ b. Ma'în ve kitâbühü et-Târîh*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî - İhyâ'i't-Türâsi'l-İslâmî, 1399.
- Yemenî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hüseyin el-. *Müzâhetü emsâli Kelîle ve Dimne bimâ eşbehehâ min eş'âri'l-'arab*. el-Mektebetü's-Şâmile, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-. *el-İber fî haberi men gaber*. thk. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424.